

leeft voor haar kunst, dan schrijft zij lieve, teedere, zorgzame brieven aan haar man, vol verlangen naar hem soms, maar toch blijft er een afstand, die niet valt te overbruggen — toch is Paula niet de vrouw, die door haar huwelijk opgenomen is in een andere wereld, omgeschapen in een ander wezen.

Clara Westhoff, haar vriendin, in dien tijd getrouwd met Rilke, is door het huwelijk veranderd, zooals de meeste vrouwen veranderen. En Paula schrijft haar een brief, waarin zij teleurstelling uit over deze verandering: „Ik volg je wat weemoedig. Uit je woorden spreekt Rilke te sterk en te vlammend. Is dat dan een eisch van de liefde, dat je wordt als de andere? Neen en duizendmaal neen. Is daardoor niet de bond van twee sterke menschen zoo rijk en albeheerschend, dat beiden heerschen en beiden dienen in eenvoud en vrede en vreugde en stille tevredenheid? Ik weet weinig van jullie beiden, maar het schijnt me, dat jij te veel van je oude zelf hebt afgelegd en als mantel hebt uitgespreid, opdat de koning daarover schrijdt. Ik zou willen voor jou, voor de wereld en voor de kunst, dat je den gouden mantel weer zoudt dragen.”

Direct spreekt zij niet over haar huwelijk. In het begin van haar trouwen schrijft zij aan haar ouders, dat het met haar nog niet alles in orde is. Vaak gaat zij een kwartiertje naar buiten, om alles te laten bezinken.

En van haar eerste huwelijksjaar zijn ook de aantekeningen in haar keukenboekje, onder het braden van kalfsvleesch. In die aantekeningen staat, dat zij nu tot de ervaring is gekomen, dat huwelijk niet gelukkiger maakt. Integendeel. Tot het huwelijk heeft men in de illusie geleefd, dat er een zusterziel bestond, en het vroegere leven was er op gericht, dat begrip-pende wezen te vinden. Maar in het huwelijk voelt men het niet-begrepen worden dubbel, omdat men nu de vroegere illusie ook kwijt is.

En telkens weer en telkens sterker zoekt zij de eenzaamheid, de scheppende eenzaamheid van haar leven. We weten niet, of het haar kunstenaarsdrang alleen is, die haar drijft naar andere oorden, dan waar haar man is, of dat daarbij ook meespelen drijfveeren, voortkomende uit een verschil in levensrhythme tusschen de echtgenooten.

Soms vermoeden we, dat de diepe tragiek, die er in echtelijk samenleven gelegen is, door het verschil in ervaren van zinnelijkheid, een verschil waaronder de vrouw met eigen ontwikkeld, geestelijk leven het meest smartelijk kan lijden, een van de oorzaken is van de verwijdering.

Er is bij haar altijd een zoeken naar de ziel van de dingen. Wel heeft het zinnelijke voor haar waarde. Het vormt ook bij haar, als bij alle echte vrouwen het uitgangspunt van haar geestelijke ontroeringen. Maar het zinnelijke niet om zichzelf, niet als afgesloten levenswaarde, het zinnelijke als spreekbuis, als kanaal waardoor de geest zijn water laat bruisen. Paula spreekt er wel over in haar verlovingsstijd. Modersohn is eenvoudiger van geest. „Wij, bewusten, hebben het eigenlijk veel moeilijker,” zegt zij. En al in haar ver-